

9. Стратегія розвитку туризму і курортів на 2016-2020 роки [Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://www.knteu.kiev.ua>

10. Іванов А.М. Управління конкурентоспроможністю рекреаційно-оздоровчого землекористування: дис. ... канд. Економ. Наук: 08.00.06 / Андрій Миколайович Іванов. – Херсон, 2011. – 182 с.

11. Про створення національного природного парку «Білобережжя Св'ятослава». Указ Президента України від 16 грудня 2009 р. №1056/2009. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>

12. Тлумачний словник сучасної української мови: близько 50 000 слів / [уклад. І.Н. Забіяка]. – К.: Арії, 2007. – 512с.

Рецензент: д.е.н., професор Герасименко В.Г.

УДК 33.336.1:352

Матвійчук Н.М., к.е.н., доцент

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

В статті узагальнено основні загрози енергетичній безпеці України та запропоновано пріоритетні напрями її забезпечення. До них, зокрема, відносяться: стимулювання збільшення видобутку енергоресурсів за рахунок застосування сучасних методів інтенсифікації видобутку та податкових стимулів, розвиток відновлювальних джерел енергії, послаблення енергозалежності шляхом зниження обсягів імпорту ПЕР та диверсифікації їх постачальників, здійснення активної політики енергозбереження, створення сприятливого інвестиційного клімату в енергетичному секторі, стимулювання розвитку високотехнологічного виробництва та сфери послуг тощо. Обґрунтовано необхідність розширення системи індикаторів енергетичної безпеки України.

Ключові слова: енергетична безпека, відновлювальні джерела енергії, енергоефективність, енергозбереження, енергоємність ВВП.

Матвійчук Н.М.

ПРІОРИТЕТНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЭНЕРГЕТИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ УКРАИНЫ

В статье обобщены основные угрозы энергетической безопасности Украины и предложены приоритетные направления ее обеспечения. К ним, в частности, относятся: стимулирование увеличения добычи энергоресурсов за счет применения современных методов интенсификации добычи и налоговых стимулов, развитие возобновляемых источников энергии, ослабление энергозависимости путем снижения объемов импорта ТЭР и диверсификации их поставщиков, осуществление активной политики энергосбережения, создание благоприятного инвестиционного климата в энергетическом секторе, стимулирование развития высокотехнологического производства и сферы услуг и т. П. Обоснована необходимость расширения системы индикаторов энергетической безопасности Украины.

Ключевые слова: энергетическая безопасность, возобновляемые источники энергии, энергоэффективность, энергосбережение, энергоёмкость ВВП.

Matviichuk N.

PRIORITY MEASURES OF PROVIDING ENERGY SECURITY OF UKRAINE

The article summarizes the main threats to the energy security of Ukraine and proposes the priority measures of its providing. These, in particular, include: stimulating the increase of energy production through the application of modern methods of intensification of extraction and tax incentives, the development of renewable energy sources, the reduction of energy dependence by reducing the volume of energy sources import and diversifying their suppliers, implementing active energy saving policy, creating a favorable investment climate in the energy sector, stimulating the development of high-tech manufacturing and services, etc. The necessity of expanding the system of Ukraine's energy security indicators is substantiated.

Key words: energy security, renewable energy sources, energy efficiency, energy saving, energy intensity of GDP.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Останні події в енергетичній сфері України демонструють нестабільність національної енергетичної безпеки, її залежність від внутрішніх і зовнішніх чинників, що є наслідком недостатньо дієвого державного регулювання у цій сфері. Зазначене зумовлює необхідність проведення ефективної політики забезпечення енергетичної безпеки України, яка дозволить нашій країні реалізувати власні енергетичні інтереси та забезпечити сталий розвиток економіки.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Теоретико-методологічні засади та актуальні питання енергетичної безпеки України знайшли відображення в працях відомих вітчизняних науковців: В. Баранніка, М. Земляного, М. Ковалка, Б. Стогнія, О. Суходолі, А. Шевцова, А. Шидловського та ін. Проте внаслідок складності та багатоаспектності даної проблеми досить багато питань, що стосуються визначення факторів впливу на енергетичну безпеку, її індикаторів, ризиків та заходів щодо її гарантування, потребують подальших досліджень.

Цілі статті. Основною ціллю статті є обґрунтування пріоритетних напрямів забезпечення енергетичної безпеки в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У сучасному розумінні гарантування енергетичної безпеки – це досягнення стану технічно надійного, стабільного, економічно ефективного та екологічно прийняттого забезпечення енергетичними ресурсами економіки і соціальної сфери країни, а також створення умов для формування і реалізації політики захисту національних інтересів у сфері енергетики.

Основними небезпеками та загрозами енергетичній безпеці України є: обмеженість запасів традиційних видів енергоресурсів, значний рівень залежності від імпорту енергоносіїв, висока енергоємність ВВП, непрозорість енергетичних ринків, відсутність дієвих структурних реформ в сфері енергетики, якісної та ефективної системи управління енергетичною сферою, ефективного контролю над діяльністю природних монополій, високий рівень негативного впливу об'єктів енергетики на навколишнє середовище, неефективна система субсидій на житлово-комунальні послуги, що не стимулює населення проводити енергоефективні заходи, висока ціна на енергоресурси та низький рівень доходів населення, що зумовлюють високу чутливість до зростання тарифів на житлово-комунальні послуги та виникнення значної фінансової заборгованості за електроенергію, тепlopостачання тощо.

Для зміцнення енергетичної безпеки в Україні необхідно перш за все підвищити ефективність існуючих механізмів інституціонального забезпечення державної політики у сфері енергетичної безпеки держави. Для цього потрібно здійснити перегляд нормативно-правових актів, які регулюють питання забезпечення енергетичної безпеки України, щодо їх взаємоузгодження та приведення у відповідність до вимог сьогодення. Зокрема потрібно забезпечити:

- перехід від існуючого на даний час «галузевого» підходу законодавчого забезпечення енергетичної сфери (електроенергетика, вугільна промисловість, нафтогазовий комплекс, ядерна енергетика, трубопровідний транспорт тощо) до правового визначення енергетичного сектору держави як цілісного комплексу взаємопов'язаних між собою галузей. При цьому основою нової системи законодавчого гарантування енергетичної безпеки держави має стати Закон України «Про основні засади державної політики у сфері забезпечення енергетичної безпеки України» [1];

- визначення державного органу (органів), відповідальних за реалізацію державної політики у сфері забезпечення енергетичної безпеки, в тому числі за періодичне затвердження перспективних параметрів розвитку енергетичного сектору, проведення аналізу ризиків та загроз енергетичній безпеці, контроль за діяльністю природних монополій.

На наш погляд, пріоритетними заходами щодо забезпечення енергетичної безпеки України у сучасних умовах є:

4. збільшення видобутку паливно-енергетичних ресурсів (ПЕР), диверсифікація видів та джерел енергії. Досягти більшого обсягу видобутку вуглеводнів можливо шляхом нарощення обсягів пошуково-розвідувального буріння, інтенсивного освоєння перспективних родовищ на основі комплексного моделювання та застосування сучасних методів інтенсифікації видобутку для збільшення терміну експлуатації свердловин тощо [2; 3, с. 11-12].

З метою збільшення видобутку ПЕР, насамперед нафти і природного газу, доцільно також внести зміни до Податкового кодексу України у частині введення стимулюючого режиму оподаткування для нафтогазовидобувних підприємств, в першу чергу для тих, що експлуатують нові свердловини. Зниження рентних ставок дозволить наростити видобуток енергетичних ресурсів, збільшить інвестиції у розвідку та застосування нових технологій видобутку, підвищить привабливість галузі, а також знизить імпорт нафтопродуктів. Від такого рішення буде залежати виконання плану, озвученого Урядом, – збільшити видобуток природного газу до 27 млрд. м³ у 2020 р., що дозволить, використовуючи біоенергетику, взагалі відмовитися від імпортного газу.

Враховуючи низьку частку відновлюваних джерел енергії у структурі паливно-енергетичного балансу України, доцільно стимулювати використання таких джерел, а також використовувати результати переробки вторинних ресурсів. Основними напрямками відновлюваної енергетики в Україні є: вітроенергетика, сонячна енергетика, біоенергетика, гідроенергетика. Досить перспективним є виробництво біогазу з каналізаційних стоків, відходів тваринництва і птахівництва, спалювання відходів та утилізація метану зі звалищ твердих побутових відходів тощо.

За даними Біоенергетичної асоціації України, у 2016 р. Україна заощадила 4 млрд. м³ природного газу за рахунок виробництва тепла та електроенергії з біомаси. За останні три роки внаслідок використання біопалива було заміщено понад 7 млрд. м³ природного газу. Відповідно до Національного плану дій з відновлюваної енергетики на період до 2020 р. передбачено за рахунок виробництва біопалива знизити споживання природного газу на 7 млрд. м³ за рік [4].

Після встановлення з 2015 р. «зеленого» тарифу на закупівлю електроенергії, вироблену установками потужністю до 30 кВт, стрімко почала зростати кількість домогосподарств, які вирішили перейти на альтернативні джерела енергії. Установки, що працюють на відновлювальних джерелах енергії малої потужності, є економічно вигідними в місцях, віддалених від ЛЕП, а саме: на фермерських господарствах, невеликих підприємствах, приватних будинках тощо. Важливо, що розвиток відновлювальних джерел енергії приносить не лише економічні вигоди для самих споживачів і виробників такої енергії, але й соціальні (додаткова зайнятість населення) [3, с. 84].

Крім того, для забезпечення енергетичної безпеки держави важливим є забезпечення ПЕК власним ядерним паливом, технологічним обладнанням, приладами та матеріалами.

2) послаблення зовнішньої енергозалежності шляхом зниження обсягів імпорту ПЕР, подолання залежності від Російської Федерації у постачанні енергетичних ресурсів і технологій (кам'яного вугілля та ядерного палива), збільшення кількості країн, з яких імпортуються ПЕР, розвиток взаємозв'язків з ними;

3) зниження енергоємності національного ВВП шляхом підвищення ефективності використання ПЕР у народному господарстві, особливо шляхом зменшення обсягів використання дефіцитних видів палива (природного газу і нафтопродуктів) та здійснення активної політики енергозбереження [2; 3, с. 20]. Україна має величезний потенціал енергозаощадження через реалізацію програм енергоефективності, зокрема, термомодернізації житлового фонду [5, с. 36];

4) створення сприятливого інвестиційного клімату в енергетичному секторі, залучення власних та іноземних інвестицій для забезпечення розвитку галузей ПЕК. Держава повинна мінімально інвестувати, але максимально створювати сприятливий

інвестиційний клімат для того, щоб зробити енергозбереження вигідним бізнесом як для організацій, що професійно цим займаються, так і для інвесторів.

Головні передумови і джерела інвестицій: деофшоризація економіки, впровадження стимулюючого податкового (пільгове оподаткування, сприятлива митна політика щодо ввезення енергозберігаючого устаткування та обладнання, застосування прискореної амортизації) й регуляторного законодавства, економічно обґрунтовані тарифи та міжнародні інвестиції.

В цьому напрямі необхідним є реформування енергетичних ринків, забезпечення прозорості господарської діяльності, конкуренції на цих ринках, що гарантуватиме українським споживачам енергії вигоду від ефективного функціонування ринку. Приватизація енергетичних активів, за винятком стратегічних, є першочерговим завданням, без виконання якого не вдасться створити сприятливий інвестиційний клімат [6, с. 400].

5) структурна перебудова економіки, надання пріоритетності стимулюванню розвитку високотехнологічного виробництва та сфери послуг на противагу розвитку енергоємних галузей. Доцільним також є стимулювання нових прогресивних енергозберігаючих технологій та забезпечення захисту вітчизняного виробника таких технологій через застосування фінансових та регуляторних інструментів [7, с. 99];

6) забезпечення надійного функціонування єдиної енергетичної системи України (постійна збалансованість виробництва і споживання енергії), створення умов для захищеності енергетичної інфраструктури від терористичної загрози та формування системи енергозабезпечення національної економіки і суспільства в особливий період [8];

7) забезпечення своєчасної оплати використаних споживачами палива та енергії;

8) підвищення екологічної безпеки при виробництві, транспортуванні та споживанні палива і енергії через заохочення мало- та безвідходного, екологічно чистого виробництва і дестимулювання підприємств до забруднення навколишнього середовища. Сучасна система екологічного оподаткування такої ролі на сьогодні не виконує. Позитивну роль в даному аспекті відіграє «зелений тариф».

Крім того, згідно із Постановою Кабінету Міністрів України «Про концепцію діяльності органів виконавчої влади у забезпеченні енергетичної безпеки України» пріоритетами України в галузі енергетичної безпеки є створення належних правових, економічних, фінансових, технологічних, соціальних умов, спрямованих на:

- удосконалення цінової та тарифної політики в галузі ПЕР;
- поглиблення ринкових взаємовідносин між виробниками та споживачами ПЕР;
- формування нового світогляду населення, системи освіти та навчання у сфері енергозбереження та ефективного енергоспоживання;
- розроблення та здійснення заходів щодо безпечного функціонування ПЕК, зокрема підприємств атомної енергетики [2].

В перспективі система гарантування енергетичної безпеки України має базуватися на таких тезах:

– кожен споживач повинен мати можливість в різний час використовувати різні джерела палива та енергії, при цьому структура енергоспоживання на місцях повинна визначатися, виходячи з економічної та екологічної доцільності;

– виробництво палива та енергії має бути децентралізованим, а енергетичні потоки – розукрупненими;

– у кожному регіоні мають бути створені запаси палива та енергії зі збереженням функцій держави з управління ними в особливий період.

При цьому необхідними є:

– побудова системи децентралізованого енергопостачання з можливістю її підключення до єдиних мереж, впровадження автоматизованих систем керування енергоспоживанням, вдосконалення систем теплопостачання, модернізація й технологічне переозброєння існуючих об'єктів, використання сучасних технологій

спалювання низькоякісного твердого палива.

– впровадження національної системи енергоаудиту, що передбачатиме: 1) аудит енергетичної складової тарифів енергетичних компаній і підприємств ЖКГ, що дозволить обґрунтувати необхідність їх індексації у разі зміни вартості ПЕР і рівня інвестиційної складової тарифів та перевірити, чи раціонально використовуються енергоресурси і чи не завищено тарифи; 2) енергоаудит територій (міст, регіонів і країни в цілому) і галузей, що може стати основою програм енергозбереження [9, с. 65-66].

З урахуванням нинішньої структури енергобалансу України для підвищення рівня енергетичної безпеки і поліпшення загальної ситуації в енергетичному комплексі доцільно підвищити ефективність та конкурентоспроможність вугільної промисловості. Досягти цього можливо шляхом: здійснення поступової ліквідації збиткових шахт, створення сприятливих інвестиційних умов для приватизації шахт, запровадження електронної біржової форми торгівлі вугільною продукцією, підвищення прозорості та стабільності зовнішніх джерел енергопостачання, диверсифікація джерел і маршрутів енергопостачання, переобладнання вітчизняних ТЕС з антрацитового на газове вугілля [3, с. 71].

Система індикаторів енергетичної безпеки також потребує вдосконалення з включенням наступних показників до розрахунку інтегрального індексу енергетичної безпеки України:

- 1) споживання палива на душу населення;
- 2) частка домінуючого виду палива у сумарній кількості палива;
- 3) рівень викидів діоксиду вуглецю на 1 тис. т.у.п. та на 1 жителя (чинна система індикаторів не враховує впливу об'єктів енергетики на атмосферу, гідросферу й літосферу);
- 4) споживання електроенергії на душу населення, споживання теплоенергії на душу населення;
- 5) співвідношення вартості ПЕР і середньодушового доходу населення.

Висновки. Отже, для України стратегія забезпечення енергетичної безпеки повинна включати такі елементи: енергоефективність та енергозбереження, власні енергоресурси (природний газ, нетрадиційний газ, відновлювальні джерела енергії), інтеграцію в енергетичний простір ЄС, диверсифікацію джерел та шляхів постачання тощо. Разом із тим забезпечення високого рівня енергетичної безпеки повинно включати розробку і реалізацію широкого спектру заходів, спрямованих на структурну перебудову економіки та створення сприятливого інвестиційного клімату в енергетичному секторі.

Список використаних джерел:

1. Аналітична записка «Пріоритетні напрями удосконалення державної політики у сфері забезпечення енергетичної безпеки України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1753/>
2. Постанова Кабінету Міністрів України «Про Концепцію діяльності органів виконавчої влади у забезпеченні енергетичної безпеки України» № 48 від 19 січня 1998 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/48-98-%D0%BF>.
3. Енергетична галузь України: підсумки 2016 року. – Центр Разумкова, Вид-во «Заповіт». – 2017. – 164 с.
4. Development and Prospects of Bioenergy in Ukraine. [Electronic resource]. – Available at: http://uabio.org/img/files/news/pdf/geletukha_cebc2017_development_and_prospects_of_bioenergy_in_ukraine.pdf
5. Matviichuk N. M. Financial incentives to energy saving in the housing sector of Ukraine / N. M. Matviichuk, Y. V. Shulyk, T. O. Shmatkovska // Науковий вісник Полісся. – 2017. – № 1 (9). Ч. 2. – С. 32-39.
6. Зеркалов Д. В. Енергозбереження в Україні: [монографія] / Д. В. Зеркалов. – К. : Основа, – 2012. – 582 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zerkalov.org/files/evu-zm.pdf>
7. Матвійчук Н. М. Фінансове стимулювання енергозбереження в Україні / Н. М. Матвійчук // Науковий вісник НЛТУ України. Серія «Економіка природокористування». – 2015. – Вип. 25.7. – С. 94-100.
8. Енергетична стратегія України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкуренція» від 18.08.2017 р. № 605-р <http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/control/uk/doccatalog/list?currDir=50358>
9. Рябцев Г. Л. Нові підходи до визначення та гарантування енергетичної безпеки України / Г. Л. Рябцев // Інвестиції: практика та досвід. – 2015. – № 11. – С. 62-66.

Рецензент: д.е.н., професор Стрішенець О.М.